

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

zářijové číslo Sociowebu pro Vás připravili členové oddělení Ekonomická sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i..

Předkládané číslo není v žádném ohledu monotematické a jen zčásti odráží „hlavní proud“ výzkumu oddělení, jehož dlouhodobým zájmem je zasazovat dílčí sociologická a statistická data do širšího kontextu sociálních zpráv o společnosti (viz poslední publikace Jiřího Večerníka *Czech Society in the 2000s*), zaměřet se nad možnými osudy české ekonomiky a společnosti v budoucnosti (mj. v návaznosti na předchozí působení Vladimíra Benáčka v týmu CESES) a zejména pak navazovat na weberovskou tradici propojení sociologického výzkumu v oblasti ekonomické a náboženské (v tomto je neobyčejně plodným autorem Zdeněk R. Nešpor).

V prvním příspěvku Vladimír Benáček ukazuje, jak je pro orientaci v dalším možném vývoji ekonomiky a společnosti důležité vyznat se v minulosti a jak diferencovaně je třeba přistupovat k potenciálu české ekonomiky, jejíž výkonnost je v podstatné míře založena na průmyslovém exportu. Odlišná dynamika a efektivnost obchodovaného a neobchodovaného sektoru, mobilita elit, chování politických stran a mezinárodních institucí nejsou tou terminologií, v níž by se o daných problémech a možných strategiích u nás příliš uvažovalo – právě k tomu ale Benáčkův příspěvek inspiruje.

Pro další příspěvek se Jiří Večerník nechal inspirovat výzvou OECD adresovanou českým institucím, aby se už konečně v reformních návrzích daní a dávek opřely také o simulační model založený na reprezentativním statistickém šetření. O tom, kolik rodin dostává dávky, jak jsou daně progresivní a jak silně je náš systém přerozdělující, koluje mnoho odhadů, které se často liší, protože jsou založeny na různých datových zdrojích a někdy hraničí s fantasmagorií. Autor odkazuje na pokrok již učiněný v daném směru a také na některé své publikované propočty a návrhy, jak postupovat.

Zdeněk R. Nešpor dlouhodobě kombinuje religionistiku, historii a sociologii ve svém systematickém úsilí zaplnit bílá místa v novějších dějinách náboženství v českých zemích – upozorněme alespoň na jeho nedávno vydanou *Encyklopedii moderních evangelických (a starokatolických) kostelů*. V příspěvku do tohoto čísla odkazuje na hlavní prameny a

načrtává vývoj moderních evangelických církví v českých zemích od josefinských reforem přes meziválečnou Československou republiku a neblahou komunistickou éru až po nejnovější dobu a současný stav.

Doktorandka Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK Martina Mysíková využila poznatků shromážděných během svého semestrálního pobytu na University of Melbourne k popisu fungování odloženého školného, které bylo v Austrálii zavedeno v roce 1989 a bylo později reformováno. Přináší zajímavé informace o jeho fungování, stávajícím podílu na výdajích pro vysoké školy a možnostech splácení. Porovnání s českými daty ukazuje, že u nás navrhovaná výše školného je v poměru k výdělkům výrazně nižší než v Austrálii.

Doktorandka Filozofické fakulty ISS FSV UK Anna Kopecká, která v oddělení spolupracuje na projektu „Dějiny a současnost české sociologie“, připomíná ve svém příspěvku dnes již zapomenutý projekt pracovníků Filmového ústavu AV, který byl součástí mezinárodního sociologického výzkumu filmu. Výzkum, na kterém mj. spolupracovali psycholog Ivo Pondělíček a filozof Ivan Sviták, zachytil proměnu, které doznal filmový hrdina v polovině šedesátých let od oktrojovaných komunistických charakterů k debutům režisérů nové vlny československého filmu.

S přáním zajímavého čtení

Jiří Večerník

jiri.vecernik@soc.cas.cz

Příští číslo se zaměří na prezentaci výstupů projektu RECON, především na analýzy medií, parlamentních diskusí nebo organizované občanské společnosti.

«Teorie pro všechny»

»

Dilemata ekonomického rozvoje současné české společnosti. K jednomu scénáři možného vývoje

Klíčová slova: politika, ekonomie, reforma

J. F. Kennedy kdysi prohlásil, že „ti, kteří hledí jen do minulosti nebo přítomnosti s určitostí promeškají svou budoucnost“. Predikce je pevnou součástí všech aplikovaných věd a například ve fyzice zákony Einsteinovy teorie relativity předčily Newtonovu teorii jen na základě toho, že byly schopny dávat lepší predikce. Sociální vědy také nemohou zůstat lhostejné k budoucímu vývoji společnosti, i když lidská společnost je mnohem komplikovanějším (a chaotičtější) systémem, než jsou systémy fyzikální, chemické nebo biologické. Abstraktní sociální úvahy je proto nutné „ukotvit“ vazbou na realitu. Například metodologie sociologie - jako silně empirické vědy bez univerzální teorie - nutí každou prognózu navracet k východiskům, která vyplývají z pozorování minulosti. Jinak řečeno, v sociologii není možný výklad budoucnosti bez pochopení jevů minulosti.

Tvorba scénářů možného sociálního vývoje je proto metodou, jak lze provázat minulost s budoucností, aniž se jejich autoři dostávají do podezření, že předkládaná predikce budoucího vývoje je jen pouhým věštěním z křišťálové koule. Cílem psaní scénářů očekávaného stavu je tudíž jen uspořádáním současných znalostí o společnosti do řetězce možných událostí, které mají svou vnitřní logiku a mohou za určitých podmínek skutečně nastat. Z hlediska společenských věd nelze budoucnost vědecky předvídat s takovou sebedůvěrou, jako je tomu v přírodních vědách. Marxovy iluze o existenci obecně platných zákonů společenského pohybu jsou překonány přinejmenším od dob Popperovy kritiky historicismu a holismu. Aspirace společenských věd na předpovědi o budoucím vývoji jsou tudíž jen minimalistické. Cílem scénářů sociální budoucnosti pak může být hlavně motivace čtenářů k vlastnímu uvažování o budoucnosti a k jejich přípravě na reálná rozhodování, k nimž třeba budou nuceni přistoupit.

Scénář „Elity tváří v tvář vleklé krizi“ (podrobněji viz http://ceses.cuni.cz/CESES-153-version1-1_Elity.pdf) je součástí projektu „Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika“ (Frič, Veselý 2010). Dostí se liší od scénářů „bezdějinného“ vývoje české společnosti - naopak vychází z premisy, že česká společnost se ve svém vývoji za posledních deset let nedostala na dráhu lineárně pokračující stability, nýbrž že v souvislosti se zvraty v globalizaci světové ekonomiky znovu stojí před nutností systémové restrukturalizace základů své organizace. V úvahu přitom připadá buď restrukturalizace vedená pro-aktivně (tj. preventivně s definovaným cílem), anebo restrukturalizace evolučního typu. V prvním případě jsou v čele rozhodování elity, pro které aspekt poznání rizik

stávající společenské situace a očekávaných výnosů v budoucnosti má zásadní význam. Ve druhém případě zůstávají aktéři společenských změn skryti a vývoj probíhá na základě zvnějšku (tj. ze zahraničí) daných tlaků a atomizovaných zápasů s propady a vymaňováním se z lokálních krizí. Selhání elit pak znamená, že pro-aktivní scénář změn nelze z důvodu nedostatku sil nastartovat. Chybí jí k tomu jak schopnost poznávací (motivační), tak mocenská (organizační).

Scénář restrukturalizace [1] vychází z toho, že současné krizi předcházelo několik historických paralel, kdy podobné kritické křížovatky české elity nezvládly a společnost se z nich dostávala jen pomocí zdoluhavého vývoje, často už jen s pomocí vnějších intervencí. Jak známo, současná světová finanční krize (2008-10) zastihla českou společnost na vrcholu ekonomických žní, kdy získávala bohaté dividendy z předchozího desetiletého období hluboké transformace (1991-2000). Tak jako v předkrizovém období pozitivní externality zvyšování vývozu a dovozu, vnější konkurence a přílivu investic tlačily celou ekonomiku k vyššímu růstu, po otočení těchto vlivů negativní externality způsobené globální krizí začaly tlačit českou ekonomiku ke stále nižším reálným výkonům. Světová recese postihla a na dlouhou dobu oslabilu motory dosavadního růstu, kterými byly zahraniční podniky, stavebnictví a trh s realitami. Tím se přesunulo těžiště přístupu k bohatství z otevřené mezinárodní kooperace do mnohem sevřenější národní hry mocných. Do středu zájmu se dostávají domácí velkofirmy sice bez vyšších forem inovačního potenciálu, ale napojené na veřejné finance operující v měkkém rozpočtovém omezení. Jde o novou vlnu provincializace ekonomiky a politiky. Nový motor rozvoje už nevychází v takové míře jako v posledních letech z produktivního nasazení ve světové konkurenci, ale spíše z možnosti přerozdělování společenských zdrojů privilegovaným subjektům.

Scénář dále vychází z hypotézy, že český mezinárodně neobchodovaný sektor [2] v roli náhradního motoru růstu v kritickém momentě selhal. Lze říci, že vlastně tuto vůdčí roli vůbec ani převzít nemohl. Přestože se v našem mezinárodně neobchodovaném sektoru vyrábělo zhruba 60 procent HDP, od počátku byl jen vratkou parazitní konstrukcí, která těžila z masivního reálného pokroku v mezinárodně obchodovaném sektoru, jehož tempa růstu přesahovala až do roku 2007 i oněch magicky čínských 10 procent. Jakmile exporty přestaly dodávat zbytku ekonomiky důchodové injekce, její elita ztratila pozice a moc postupně přešla do „elity“ v neinovativních sektorech. Tím reálná ekonomika zůstala ochromená. Výpadek obchodovaného sektoru otevřel stavidla předtím „utiskovaného“ sektoru domácích monopolů a politických stran, jejichž dosud skrytá nákaza najednou propukla v plné síle.

V podstatě byla dominantní část neobchodovaného sektoru paralyzována protipodnikatelským charakterem svého vývoje, kde hlavními "motory" růstu byly inflace, regulace,

byrokracie, korupce a výdaje státního rozpočtu – což v mnohém jen následovalo instinkty zděděné z dob centrálního plánování. Tím se i zdravá obchodovaná část HDP dostala do izolace a mezinárodní scéna už ji přestala vnímat jako perspektivní. Zahraniční kapitál začal postupně odcházet do jiných zemí. Česká ekonomika tak byla chycena do pastí dlouhodobě nízkého růstu, z něhož se oba zmíněné sektory nemohly svými silami vymanit bez prosazení zásadní primární změny v efektivnosti neobchodovaného sektoru. Intervence veřejných financí a národní banky se postupně s růstem jejich neefektivnosti a inflačních tlaků zastavily a veřejné dluhy bylo nutno začít splácet, aniž se mohly opřít o mezinárodní pomoc, která se předtím vyčerpala neproduktivními aktivitami na sanaci některých zemí ve Středomoří.

Původně „cizí“ finanční krize se u nás zabydlela i po roce 2010 a nabrala podobu chronické stagnace, která postihla nejen naši ekonomiku, ale souběžně i systémy politické, sociální, bezpečnostní, vzdělávací a morální. Ukázalo se, že problémy, které sebou hospodářská krize přináší, vyžadují schopnost rychlého nasazení nesmlouvavého krizového managementu. To by znamenalo nejen odhodit pokleslé profesionální a etické rutiny, ale otevřít příležitosti pro vznik nových elit. Staré elity však byly natolik silné, že dokázaly ztrátu svého majetkového a mocenského postavení odvrátit. Tak se jen upevnila korupční past politického systému, který byl postaven na obchodu s privilegii lobbyistických skupin před zájmy veřejnosti. To vedlo k dalším negativním ekonomickým externalitám, které značně oslabily mechanismy návratu společnosti k rovnováze a růstu.

Pesimistický scénář, jenž byl ve zkratce představen v tomto textu, je pouze jedním ze scénářů popsaných v uvedené publikaci. Jejich vějíř je široký, sahá od pesimistických k optimistickým. Žádný ze scénářů není samozřejmě predikcí budoucnosti, která bude určitě složitější. Motivací našeho příspěvku bylo jen poukázat na možná rizika, jejichž včasné rozpoznání může pomoci společenským elitám a institucím jednat s větší předvídatostí.

Literatura:

Frič Pavol a Arnošt Veselý eds. 2010. *Riziková budoucnost: devět scénářů vývoje české společnosti*. Praha: MatFyz Press.

[1] Poznámka ke scénáři: scénář simuluje naši možnou budoucnost středního období schematickým zpětným pohledem (řekněme pro ilustraci – pohledem z roku 2013). Proto jeho zdůvodňovací argumenty jsou psány v minulém čase a výsledky jsou uváděny v přítomném čase.

[2] Pro pochopení vlivu globalizace na ekonomiku hraje rozlišení mezi mezinárodně obchodovaným a neobchodovaným sektorem zásadní roli. Do toho prvního sektoru patří

výrobky a služby, které lze vyvážet nebo dovážet, případně ještě ta domácí produkce, která konkuruje dovozům. Všechny jsou proto pod tlakem světové tržní konkurence, což je nutí respektovat světové standardy kvality a efektivnosti. Zbývající mezinárodně neobchodovaný sektor má méně náročné tržní prostředí, často kontrolované lokálními mocenskými aliancemi, což může vést až k monopolním praktikám v jejich chování.

Vladimír Benáček

vladimir.benacek@soc.cas.cz

»

Nová výzva pro mikrosimulační modelování daní a dávek

Klíčová slova: nerovnosti, sociální politika, metodologie

Dne 6. dubna 2010 představil generální tajemník OECD Ángel Gurría v pořadí již devátý *Ekonomický přehled pro Českou republiku 2010* (OECD 2010). Studie hodnotí současný stav české ekonomiky, analyzuje vládní hospodářskou politiku a obsahuje řadu doporučení pro další reformy s úsporným dopadem na státní finance. V této souvislosti upozorňuje na potřebu simulačního modelu daní a dávek, který u nás doposud chybí. Jde o malou zmínku, která však stojí za velkou pozornost.

Ve studii OECD se doporučuje „komplexní přezkum ustanovení daňového a dávkového systému, která se vztahují na rodiny s nezaopatřenými dětmi. Cílem by mělo být lepší skloubení pracovního a rodinného života a takové nastavení parametrů, které by bylo více neutrální k volbě rodičů, jak kombinovat práci a rodinu. Problematické dopady daňového a dávkového systému částečně odráží roztržitost hospodářské politiky a to, že daně a dávky mají na starost různá ministerstva. Daňová a dávková politika by měla být přinejmenším systematicky koordinována. Vláda by mohla provádět systematickou analýzu interakcí vznikajících při změně politik pomocí modelu daní a dávek“ (OECD 2010, s. 8).

Propočty dopadu změn v daních, odvodech a dávkách se u nás provádějí na agregátní úrovni, přičemž v detailu se zobrazují na modelových rodinách definovaných podle mzdových pásem, počtu dětí a zaměstnání manželky. Výhodou takových propočtů je názornost, avšak nevýhodou obtížná sumarizace efektů. Ve světě se již běžně propočítávají dopady reforem na reálné strukturu domácností. Je-li změna daně či dávky přidána jako proměnná do souboru

reprezentativního statistického šetření, lze aplikovat libovolné setřídění. Lépe než na modelových příkladech tak lze odpovědět na otázky, k jakému příjmovému rozdělení povede taková či jiná změna pravidel, které sociální kategorie na tom budou lépe a které hůře. Po převážení na populaci, které tato šetření rovněž dovolují, lze odhadovat i dopady na rozpočet.

Simulační modely jsou v nejvyspělejších západních zemích používány již dávno. Pro srovnávací analýzy v rámci EU-15 byl vyvinut jednotný simulační model na datech šetření *European Community Household Panel data (ECHP)*. Ujalo se ho výzkumné pracoviště *The Microsimulation Unit* vedené Holly Sutherland, které je nyní součástí *The Institute for Social and Economic Research (ISER)* University of Essex. Model nazvaný EUROMOD je v současné době již aplikován na nové srovnávací šetření *Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, které se v režii Eurostatu opakuje od roku 2005 každoročně ve všech zemích EU-25.

Pokud jde o nové členské země EU, přípravným krokem pro aplikaci EUROMODu v nich byl projekt *Improving the Capacity and Usability of Euromod (I-CUE)*. Kamil Galuščák (ČNB) a Jozef Zubrický (CERGE-EI) zpracovali studii proveditelnosti za Českou republiku (Galuščák, Zubrický 2006). Výsledky uvedeného projektu byly publikovány ve sborníku příspěvků vydaných European Centre Vienna (Lelkes, Sutherland 2009). Tým institut vydal rovněž sborník shrnující inovace v oblasti mikrosimulačního modelování ve světě (Zaidi, Gardiny, Williamson 2009). Práce na připojení naší země do EUROMODu dále pokračují ve spolupráci Daniela Münicha a Jana Pavla (CERGE-EI) s *Microsimulation Unit*.

Nicméně také u nás již byla data uvedeného šetření obdobným způsobem využita. Autor tohoto příspěvku simuloval distribuční efekt daně z příjmu fyzických osob (DPFO) na datech *Mikrocensu 2002* (Večerník 2006). Nově pak provedl simulaci této daně na datech šetření „*Životní podmínky 2005*“ provedené v ČR v rámci šetření *EU-SILC*. V obou případech byly propočty provedeny na podsouboru domácností zaměstnanců, s předpokladem neměnné demograficko-ekonomické struktury domácností a stabilní relativní diference pracovních příjmů. Data byla převážena na celou populaci a výsledky zobrazeny podle decilů celkového hrubého pracovního příjmu domácností (Večerník 2009, kap. 6).

V první studii (Večerník 2006) byla simulována jednak reforma připravená tehdejší vládou na rok 2004 (změněné sazby daně a nahrazení odpočtů z daňového základu odpočty z daní) a dále návrhy rovné daně z volebního programu ODS „*Modrá šance*“, a to ve dvou variantách: bez zavedení záporné příjmové daně a s jejím zavedením. Jak bylo zjištěno, dopady různých návrhů na konečné rozdělení rodinných příjmů byly vcelku malé, s výjimkou úpravy rovné daně doprovázené zavedením záporné příjmové daně, která by zvýhodnila domácnosti nacházející se v nejnižším příjmovém decilu.

Zatímco uvedené úpravy DPFO bylo možné simulovat poměrně jednoduše, nová úprava platná pro fiskální roky 2005-2007 přinesla problém odhadu společného zdanění manželů. Na rozdíl od ostatních parametrů - odvoditelných ze známých charakteristik domácností - jde totiž o dobrovolnou volbu poplatníků. Ta byla českými rodinami hojně využívána: podle údajů Ministerstva financí podalo žádost o uplatnění společného zdanění manželů za rok 2005 350 tis. párů, za rok 2006 410 tis. párů a za rok 2007 460 tis. párů. Po prověření různých variant výpočtů a po srovnání se skutečnými počty žádostí bylo nakonec v modelu uvažováno společné zdanění tam, kde manželka měla nulový nebo zcela nepatrný příjem.

Na rozdíl od obtíží spojených se simulací daňové úpravy zahrnující společné zdanění manželů je naopak simulace rovné daně velmi jednoduchá. Propočty přechodu od úpravy platné v roce 2007 k rovné dani počítané ze superhrubé mzdy (s nižšími odpočty daně za dospělé osoby) prosazené od roku 2008 byl rovněž proveden v uvedené publikaci (Večerník 2009, kap. 6.2). Simulace změny ve výběru DPFO ukázala jednak snížení průměrné daně placené zaměstnaneckými domácnostmi (o dva procentní body), jednak zvýšení progresivity zdanění. Důvodem je to, že díky odpočtům významně pokleslo průměrné zdanění na spodních příjmových příčkách.

Používané simulační modely ovšem neposkytují informaci o přerozdělování v jeho úplnosti, neboť nezahrnují nepřímé daně. V datech příjmových šetření *Mikrocensus*, resp. *EU-SILC* totiž chybí informace o výdajích domácností v detailním členění. V ČR jsou údaje o příjmech a výdajích domácností souběžně zjišťovány v šetřeních *Statistiky rodinných účtů*, která jsou však méně reprezentativní než příjmová šetření, neboť jsou opřena o kvótní výběr. V uvedené studii (Večerník 2009, kap. 6.3) bylo proto navrženo řešení, jak propojit oba typy šetření. Z rodinných účtů jsou regresí vypočteny parametry podílu výdajů zatížených základní a sníženou DPH v závislosti na příjmech, velikosti, složení, sociálních a bytových charakteristikách domácností, které jsou pak za pomoci stejných proměnných promítnuty do souboru příjmového šetření.

Výše zmíněným způsobem propojení obou šetření se původní rozsah diference zmenšuje a vypočtený podíl DPH z celkové daňové zátěže domácností zůstává poněkud podceněn ve srovnání s fiskálními údaji o výběru DPH. Ještě větší zkreslení by ovšem nastalo v případě spotřebních daní, neboť rodinné účty nezachycují například výdaje na alkohol a tabák zdaleka v plném rozsahu. Nicméně daný výpočet poskytuje přinejmenším obraz interakce DPH s příjmovou daní a sociálními dávkami. Na jeho základě je potom také možné simulovat dopad změněných sazeb DPH do rodinných rozpočtů a po korekci agregátními fiskálními údaji i do příjmů státního rozpočtu.

Jakkoli by zahrnutí příjmů i výdajů domácností do simulace daňové a dávkové oblasti bylo pro

projektování reformy velmi užitečné, přesahuje možnosti šetření *EU-SILC* a tedy i návazného EUROMODu. Nicméně již simulace přímých daní v interakci s rodinnými dávkami je cenným příspěvkem, který už byl navíc zčásti vyzkoušen, jakkoli doposud zůstává u nás nevyužit. Výzva OECD by proto být rozhodně měla být vyslyšena nejen ekonomickým a sociologickým výzkumem, ale také politiky a jejich experty.

Literatura:

Galuščák, Kamil, Jozef Zubrický 2006. I-CUE Feasibility Study: Czech Republic.

http://www.iser.essex.ac.uk/files/msu/emod/i-cue/deliverables/I-CUE_D3.6.pdf

Lelkes, Orsolya, Holly Sutherland (eds.). 2009. *Tax and Benefit Policies in the Enlarged Europe. Assessing the Impact with Microsimulation Models Tax and Benefit Policies in the Enlarged Europe*. Farnham: Ashgate

OECD 2010. Economic Survey of the Czech Republic. Policy Brief April. Paris: OECD.

Večerník, Jiří 2006. Income taxes and benefits among Czech employees. *Czech Journal of Economics and Finance* 56:2-17.

Večerník, Jiří 2009. *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-economic Policies and Structures*. Praha: Academia.

Zaidi, Asghar, Ann Harding, Paul Williamson (eds.). 2009. *New Frontiers in Microsimulation Modelling*. Farnham: Ashgate.

Jiří Večerník

jiri.vecernik@soc.cas.cz

»

Evangelíci ve víru sociálních procesů: Nástin vývoje moderních evangelických církví v českých zemích

Klíčová slova: historie, kultura, náboženství

Moderní evangelictví, povoleno Josefem II. v roce 1781, v českých zemích tvoří sice početně nevelkou, avšak kulturně a společensky významnou náboženskou menšinu (Nešpor 2006; Putna 2008). Její dosavadní historický výzkum nicméně nemnoze spočíval v pojetí, které kritizoval francouzský historik a zakladatel školy *Annales* Marc Bloch: byly studovány pouze její počátky jakožto „začátek, který vysvětluje, či hůře, který stačí k vysvětlení.“ Zatímco ustavení a fungování josefinské náboženské tolerance se staly předmětem celé řady historických pojednání (srov. Macek 2008;

Medek 1982; Melmuková 1999; Nešpor 2007), o dalších osudech českých, moravských a slezských evangelických církví toho víme jen málo a soustavně bylo „zapomínáno“ především na německojazyčné evangelíky, jejichž působení v Československu násilně ukončil odsun/vyhnání po druhé světové válce.

Teprve v loňském roce byla vydána syntéza dějin luterství v českých zemích (Just, Nešpor, Matějka 2009) a především *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, která umožňuje sledovat sociální dějiny jednotlivých evangelických sborů od konce 18. století do současnosti (Nešpor 2009). Tyto práce přitom představují nový základ historické sociologie a sociální geografie českých evangelických církví a výraznou měrou přispívají také současné sociologii náboženství, která specifičnost „lidových“ evangelických církví – tvořících druhou největší konfesionální skupinu v ČR – leckdy spíše přehlížela.

Toleranční patent Josefa II. vedl ke vzniku devadesáti evangelických sborů v oblastech, kde se přes období protireformace udrželo tajné nekatolictví, další tři evangelické sbory za zvláštních okolností přetrvaly ze staršího období. Většina sborů v Čechách a na Moravě byla jazykově česká a hlásila se k reformovanému vyznání (kalvinismu). S výjimkou zemských hlavních měst, Ašska a Těšínského Slezska, šlo nicméně spíše o okrajové oblasti a k protestantismu, který zůstal „náboženstvím druhé kategorie“, se přihlásila jen asi dvě procenta obyvatelstva. Tato situace trvala až do úplného zrovnoprávnění evangelíků v roce 1861, ovšem se dvěma signifikantními výjimkami. Několik nových německojazyčných augsburských sborů vzniklo kvůli imigraci z německých zemí a další v lázeňských městech severních a západních Čech, primárně pro lázeňské hosty. Přitom stojí za zmínku, že kupříkladu v Teplicích katolická většina bez problémů tolerovala stavbu „lázeňského“ evangelického kostela, zatímco v současnosti město už dvakrát zabránilo stavbě mešity, která měla sloužit také zejména lázeňským hostům. Že by někdejší německé obyvatelstvo bylo tolerantnější?

Ke skutečnému boomu nových evangelických sborů a k nárůstu počtu evangelíků začalo docházet až po polovině 19. století. V případě sborů českého jazyka byla důvodem především urbanizace, díky níž bylo do konce první světové války založeno 33 nových reformovaných sborů v českých a moravských městech. Mnohem zásadnější změnou však prošla augsburská církev: ve stejném období bylo nově založeno 59 luterských sborů, v naprosté většině německojazyčných, čímž v augsburské církvi začali Němci výrazně převažovat nad Čechy. Důvodem bylo hnutí *Los von Rom!*, které hlásalo, že „národní německou“ konfesí je luterství a získalo poměrně značný ohlas i mezi českými a moravskými Němci. Tam, kam se nedostali evangeličtí misionáři, české a moravské Němce nespokojené se soudobým katolicismem zase oslovovala nově založená starokatolická církev. Druhou stranou

téže mince bylo nacionální pnutí uvnitř augsburské církve, které spolu s dalšími faktory orientovalo její českou část k větší spolupráci s českojazyčnými reformovanými a připravovalo budoucí rozluky.

Po vzniku Československa došlo k obratu: čeští evangelíci začali prosazovat, že „národním českým“ vyznáním je to jejich, a hned v prosinci 1918 se spojili do Českobratrské církve evangelické (ČCE). Jejich volání po konverzi většiny národa k evangelictví sice zůstalo oslyšeno - většina odstupujících od katolictví se navíc přihlásila k nové Církvi československé (husitské) nebo zůstala bez vyznání. Přesto však bylo v meziválečném období ustaveno 52 nových sborů ČCE. Teprve v tomto období přitom evangelické sbory alespoň relativně rovnoměrně pokryly celé území republiky. Stranou naopak zůstali německojazyční evangelíci, které do „národní české“ církve pochopitelně nikdo nezval (ani sami o to nestáli), a polští evangelíci v československé části Těšínska. První z nich vytvořili Německou evangelickou církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, čítající více než třetinu předválečných evangelíků, druzí Augšburskou církev evangelickou ve východním Slezsku (dnešní Slezskou církev evangelickou a.v. - SCEAV). Vzájemné vztahy těchto tří „nástupnických“ evangelických církví ovšem nebyly právě ideální a ukončila je až druhá světová válka, během níž došlo k připojení německé a polské církve k evangelické církvi říšské - přes všechny výhrady vůči meziválečnému Československu spíše proti jejich vůli.

Po válce naopak (nakrátko) triumfovala ČCE. Německá evangelická církev byla v roce 1948 zrušena se zpětnou platností k roku 1945 a čeští evangelíci dokonce doufali, že pohltní i své polskojazyčné souvěrce, nakonec neúspěšně (k formálnímu potvrzení samostatnosti SCEAV došlo nicméně také až po komunistickém převratu). Oběma zbývajícím církvím bylo ve čtyřicátých a v padesátých letech povoleno ustavit řadu nových sborů, jak to odpovídalo jejich aktuálním potřebám: 105 sborů ČCE a 12 sborů SCEAV. Mnohem větší boj se naproti tomu strhnul o majetek likvidované Německé evangelické církve, které bylo zabaveno 110 kostelů a kaplí, 16 modliteben, 5 církevních domů, 68 far, 7 obytných domů, 6 škol, 42 hřbitovů, 5 sociálních ústavů a jeden statek. ČCE, která se mohla vykázat také formálním nástupnictvím, sice získala nejvíc, 36 kostelů a čtyři sborové domy, ale jen o málo méně kostelů bylo předáno k užívání Církvi československé (23) a několika dalším menším církvím (10). Pohraničí osídlili reemigranti a další novoosídlenci, z nichž se mnozí hlásili k evangelickému, československému (husitskému) nebo pravoslavnému vyznání a založili tam příslušné náboženské obce. Ostatní německé evangelické kostely byly využity jiným způsobem, nejčastěji jako skladiště a depozitáře či smuteční obřadní síně (objevily se však i kurióznější přestavby kostelů na garáže, školní dílny či kino), nejméně deset z nich bylo zbořeno a další jsou často ve velice špatném stavu,

protože noví vlastníci se o ně příliš nestarali. Tím vzala za své řada velice cenných památek (hlavně secesní kostely v severozápadních Čechách), ojediněle dokonce po roce 1989, kdy byl se souhlasem Státního pozemkového fondu zbořen evangelický kostel v Křišťanovicích.

Eufemisticky řečeno, komunistický režim církvím a věřícím dlouhodobě příliš nepřál, evangelíky nevyjímaje. Zakládání nových evangelických sborů, kterého by bylo třeba kvůli pokračující urbanizaci, bylo po roce 1956 prakticky znemožněno. Restrikce byly uvaleny i na existující sbory, značná část konvertitů 20. století se církvi postupně odcizila. Zatímco tradiční venkovské sbory skomíraly a zanikaly kvůli odchodu věřících do měst, velká část sborů založených v průběhu 20. století zase podlehla sekularizaci a proticírkevnímu tlaku komunistického režimu. Od osmdesátých let proto dochází k redukci počtu evangelických sborů, která kopíruje úbytek věřících ve společnosti, další sbory pak jsou fakticky slučovány nebo zůstávají dlouhodobě bez duchovních, protože malý počet církevníků by je nedokázal „uživit“. „Mapa evangelických sborů“ na území České republiky tak opět doznala trhliny, zvláště když bychom uvažovali jen sbory skutečně „živé“: kromě měst, v nichž je určitý počet evangelíků zajištěn větší hustotou obyvatelstva, se evangelický živel udržel jen v několika, relativně přesně vymezených oblastech. I zde však tvoří malou menšinu, a to přesto, že věřící hlásící se k ČCE (a k menším evangelickým denominacím) jsou obvykle aktivnější než členové římskokatolické či československé husitské církve.

Literatura:

- Just, Jiří, Zdeněk R. Nešpor, Ondřej Matějka. 2009. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha: Lutherova společnost.
- Macek, Ondřej (ed.). 2008. *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha: Kalich.
- Medek, Zdeněk J. 1982. *Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha: ÚCN (Kalich).
- Melmuková, Eva. 1999. *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta.
- Nešpor, Zdeněk R. 2006. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international.
- Nešpor, Zdeněk R. (ed.). 2007. *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem: Albis international.
- Nešpor, Zdeněk R. 2009. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich.
- Putna, Martin C. 2008. „Místo osobností z protestantského prostředí v české kultuře po

roce 1918." *Lidé města / Urban People* 10 (3): 45-81.

Zdeněk R. Nešpor

zdenek.nespor@soc.cas.cz

»

Australský systém školného a podpory vysokoškolského vzdělávání

Klíčová slova: politika, stát, vzdělávání

Nová česká vláda nedávno rozhodla o zavedení odloženého školného na vysokých školách, což podnítilo debatu o jeho výhodách a nevýhodách. Jeho podoba byla inspirována australským modelem. Studenti v Austrálii přispívají na náklady svého vzdělání od roku 1989, kdy byl zaveden program *Higher Education Contributions Scheme* (dále jen HECS). Podle mých zkušeností ze semestrálního pobytu na University of Melbourne připadá studentům platit za své vzdělání zcela normální a hojně k tomu využívají půjčky. Pokusím se zde uvedený systém představit, byť jen ve stručnosti a tedy s jistým zjednodušením.

Hlavním rysem systému, opírajícím se o zásady rovnosti, je, že studenti platí školné podle svých finančních možností. Ti, kdo nemohou zaplatit školné předem, mohou platbu odložit do doby, kdy jejich roční příjem překročí určitou hranici, přičemž splátky jsou pak odvozeny od příjmu absolventa. Studenti mohou také celé školné či jeho část zaplatit předem s 25procentní slevou, což třeba v roce 2002 využila pětina studentů. Finančně výhodné je také předčasné splacení dlužné částky. Systému se proto vyčítá, že sleva na školném při jeho zaplacení předem zvýhodňuje studenty z lépe situovaných rodin a že tudíž potenciální zadlužení odráží od vzdělání děti ze slabších sociálních skupin. Empirické poznatky však nejsou v tomto ohledu jednoznačné, zvyšování socioekonomické nerovnosti přístupu ke vzdělání se nepotvrzuje (viz např. Andrews 1999, Aungles et al. 2002, Marks 2009).

V původním programu HECS platili všichni studenti stejné školné a zbytek financoval stát. Školné představovalo necelých 8% průměrné roční mzdy v zemi. Program byl později modifikován a od roku 1997 vstoupila v platnost třístupňová struktura školného s výrazným navýšením poplatků. Zavedené tři skupiny oborů odrážejí jednak odlišné náklady na provoz jednotlivých kurzů, jednak rozdílné potenciální výdělky jejich absolventů, od nejlevnějších uměleckých a humanitních oborů až po nejdražší práva a medicínu. Nejvyšší možné školné

představovalo 18% průměrné mzdy. Od roku 1997 byla také výrazně snížena příjmová hranice, od které absolventi začali odložené školné splácet.

Mnozí studenti ovšem školné neplatí vůbec - například v roce 2002 podpořila vláda 164 tisíc studentů z celkového počtu 712 tisíc domácích studentů v programu HECS (Nelson 2003). Tito studenti většinou využili různých výjimek platných například pro studenty vyššího stupně některých fakult pocházející ze znevýhodněných skupin (aboriginské obyvatelstvo, zdravotně postižení, ženy vracující se ke studiu po období péče o děti apod.). Podmínkou je každoročně prokázat dostatečný pokrok ve studiu.

Školné ovšem zdaleka nepokrývá celé náklady studia, převážnou část financuje vláda. Započteme-li slevu na školném zaplaceném předem, bonus poskytovaný při pozdějším dobrovolném splacení celé dlužné částky a odpuštění dluhů ze specifických důvodů, pak studenti v roce 2003 přispívali k celkovým nákladům kurzů pouze jednou čtvrtinou. Australská vláda proto v roce 2005 deregulovala školné a umožnila univerzitám zvýšit poplatky až o čtvrtinu. Výše školného už přitom není fixní, takže univerzity mohou účtovat rovněž nižší školné, závazné je pouze maximum stanovené pro skupiny oborů. Zároveň byla zavedena další skupina studijních oborů zahrnující tzv. národní priority, kde je závazný strop školného nižší. V roce 2005 to byly pedagogické a ošetrovatelské obory, nyní to je například matematika a statistika. Sleva při zaplacení školného předem byla snížena z 25% na 20% a bonus při dobrovolném předčasném splacení dluhu z 15% na 10%. Nový systém *Higher Education Loan Programme* (HELP), se dále větví, přičemž původní program HECS přitom ale dále funguje jako HECS-HELP. Za studenty, kteří obdrží půjčku HECS-HELP, zaplatí univerzitám školné stát, a to spolu s doplňkem k celkovým nákladům.

Podle dat z roku 2008 od počátku programu HECS v roce 1989 vládou podporované půjčky umožnily přístup k vysokoškolskému vzdělání přibližně 2,3 miliónu australských studentů a celkový objem půjček dosáhl přes 22 miliard AUD (Commonwealth Government, 2009). Dluh splatilo zhruba 963 tisíc absolventů při průměrné délce splácení 7,6 let. Se zvyšujícím se počtem studentů a rostoucí výší školného a poplatků roste i celkový objem finančních závazků studentů, který pro rok 2008 činil přibližně 2,7 miliard AUD - z toho 2,1 miliardy bylo odloženo prostřednictvím programu HECS-HELP a zhruba 480 miliónů zaplatili studenti univerzitám předem. Na druhou stranu stále roste také výše splátek (asi 1,2 miliardy AUD) a dobrovolně splacených dluhů (asi 180 miliónů).

Dluhy studentů spravuje daňový úřad, který po dokončení jejich studia stanoví pro každý rok povinnou splátku podle výše příjmu absolventa, až do úplného splacení půjčky. Technicky je tomu tak, že student platí vyšší daň z příjmu, v současnosti činí navýšení 4-8 procentních bodů. Například student ekonomie (spadající do

nejdražší skupiny oborů) zaplatí nyní roční školné až 8859 AUD. Bude-li v budoucnu pracovat v odvětví financí a pojišťovnictví, může se těšit na roční mzdu v průměru přesahující 61 tisíc AUD, ze které by zhruba 3,5 tisíce vynaložil na splátky odloženého školného.

V roce 2008 přibližně 79% studentů na vládou podporovaných místech odložilo platbu školného (či jeho části) prostřednictvím programu HECS-HELP, 18% studentů zaplatilo školné předem se slevou a zbývající 3% studentů uhradilo školné předem. Ve stejném roce bylo v Austrálii přibližně 1,3 miliónu osob s dluhem z programu HECS, který dohromady činil přes 16 miliard AUD. Očekává se, že necelá čtvrtina nebude nikdy splacena, a to kvůli nedosažení průměrného příjmu či jiným okolnostem. Průměrný dluh na osobu činil zhruba 12 tisíc AUD. Téměř polovině dlužníků zbývalo splatit méně než 10 tisíc AUD, zhruba třetina z nich měla ještě splatit částku v rozmezí 10-20 tisíc AUD a pouze přibližně 4% zadlužených osob měla dluh vyšší než 30 tisíc AUD (Commonwealth Government, 2009).

Porovnejme ještě některá čísla se situací u nás (viz tabulka 1). Podle Programového prohlášení vlády ČR ze srpna 2010 by školné v ČR mělo být maximálně 10 tisíc Kč za semestr, tedy 20 tisíc Kč ročně. Průměrná hrubá mzda v ČR v prvním čtvrtletí 2010 byla zhruba 22,7 tisíc Kč, tedy 273 tisíc Kč ročně. V současnosti by tedy maximální výše školného v ČR představovala 7 % průměrného ročního výdělku, což je mnohem méně než v Austrálii, kde v současnosti nejvyšší možné roční školné činí 18 % roční průměrné mzdy.

Tabulka 1. Australský systém odloženého školného v letech 1989-2010 a český návrh

	Austrálie (AUD)					ČR (Kč)
	1989	1996	1997	2003	2010	2010
Průměrná roční mzda	22 700	29 000	30 000	37 100	50 400	273 000
Roční školné						20 000
jednotné	1 800	2 442	-	-	-	...
1. pásmo	-	-	3 300	3 680	0 – 5 310	...
2. pásmo	-	-	4 700	5 242	0 – 7 567	...
3. pásmo	-	-	5 500	6 136	0 – 8 859	...
národní priority	-	-	-	-	0 – 4 429	...
maximální výše školného v % průměrné mzdy	7,9	8,4	18,3	16,5	17,6	7,3
Splátky od hranice příjmů						
absolutně	23 583	28 495	20 701	25 384	44 912	...
v % průměrné mzdy	103,9	98,1	69,0	68,4	89,1	100,0
procenta splátek	1 – 3 %	3 – 6 %	3 – 6 %	3 – 6 %	4 – 8 %	...

Zdroj: Australian Bureau of Statistics , Australian Taxation Office, Parliament of Australia, Český statistický úřad, Programové prohlášení vlády ČR 2010.

Přihlédneme-li ještě k pravděpodobnému růstu budoucích výdělků, pro české studenty by tedy školné mohlo představovat výrazně menší finanční zátěž než v Austrálii. Koaliční smlouva navíc uvádí, že čeští úspěšní studenti by odložené školné začali splácet v okamžiku, kdy jejich příjem překročí výši průměrné mzdy. Australští studenti začínají dluh splácet již při podprůměrném příjmu. Prozatímní specifikace českého systému školného, byť zatím velmi strohá, se tedy spíše podobá původnímu australskému systému z roku 1989.

Literatura:

Andrews, L. 1999. „Does HECS Deter? Factors Affecting University Participation by Low SES Groups“. Canberra: Higher Education Division, Department of Education, Training and Youth Affairs.

Aungles, P., Buchanan, I., Karmel, T., & MacLachlan, M. 2002. „HECS and Opportunities in Higher Education“. Draft working paper. Canberra: Research, Analysis and Evaluation Group, Department of Education, Science and Training.

Commonwealth Government 2009. *Higher Education Report 2008*. Canberra: Commonwealth Government.

Marks G. N. 2009. „The Social Effects of the Australian Higher Education Contribution Scheme (HECS)“. *Higher Education*, Vol. 57, No. 1, pp. 71–84.

Nelson, B. 2003. *Higher Education. Report for 2003 to 2005 Triennium*. Canberra: Commonwealth Government.

Internetové zdroje:

Australian Bureau of Statistics (ABS), Australian Taxation Office (ATO), Education Services Australia, Parliament of Australia, Český statistický úřad (ČSÚ).

Martina Mysíková

martina.mysikova@soc.cas.cz

»

Filmový hrdina jako barometr doby. Výzkum filmového hrdiny československé nové vlny [1]

Klíčová slova: historie, kultura, veřejnost

Zájem o studium vztahu mezi filmem a společností můžeme v českém kontextu sledovat již od dvacátých let 20. století. Projevuje se zejména v pracích teoretika a člena české avantgardy Karla Teigehe ale například i v díle brněnského sociologa literatury Bedřicha Václavka (Szczepanik, Anděl eds. 2008). V 60. letech 20. století došlo k propojení české sociologie a českého (resp. československého) filmu prostřednictvím ojedinělého a dnes poněkud pozapomenutého projektu pracovníků Filmového ústavu AV. Jednalo se o výzkum filmového hrdiny, který vycházel z návrhu mezinárodního sociologického výzkumu filmu, schváleného na konferenci UNESCO o sociologických aspektech mírové spolupráce v Moskvě v roce 1958 (celý původní název projektu zněl Research project on the hero and the theme of success in life in films of different countries).

V uvedeném projektu byl připraven rozsáhlý dotazník (obsahoval na 2000 otázek) finalizovaný v listopadu 1962 v Institute of Communications Research, University of Illinois. Dotazník byl následně použit týmem vědců Filmového ústavu nejprve pro výzkum debutů režisérů nové vlny, jehož výsledky shrnuje článek „Filmový hrdina v mladé vlně československého filmu“ (Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966). Poté byl dotazník upraven a využit pro rozsáhlejší výzkum, jehož výsledky byly publikovány pouze v interní závěrečné zprávě „Obraz člověka v čs. kinematografii 1922, 1932, 1942, 1952, 1963“ (Benešová, Štábla, Sviták 1969). Hlavní cíle výzkumu lze shrnout do následujících bodů (Benešová, Štábla, Sviták 1969, str. 5):

1. oblast vztahu společnosti a filmu (společenské determinanty filmové tvorby);
2. sociálně psychologické neboli ideologické předpoklady a změny v ideologické funkci filmu (vliv filmu na společenské vědomí a naopak);

3. problematika estetická - proměna estetických struktur čase.

Jakkoliv bylo cílem uvedeného výzkumu srovnat vývoj a proměny filmového hrdiny v letech 1922-1963, v závěrečné zprávě projektu jsou jednotlivá časová období pojednána odděleně. K zásadní komparaci se už autoři nedostali nejspíše z praktických důvodů, neboť doba po roce 1969 nebyla podobným srovnáním nakloněna. Přesto ale v textu jasně vystupují proměny celkové společenské situace od první republiky přes okupaci, období budovatelského nadšení až k uvolňování poměrů. Můžeme předpokládat, že kdyby nebyl výzkum uměle přerušen, mohl se výzkumný tým dostat k velmi zajímavým výsledkům, postoupit k hlubším analýzám a věnovat samostatnou pozornost filmům nové vlny. Marie Benešová a její spolupracovníci sice ještě v 70. a 80. letech podávali zprávy o analýzách filmové produkce, nicméně ani k 60. letům, ani k longitudinálnímu či mezinárodnímu srovnání už se nevrátili. Navíc v týmu musel citelně chybět Ivan Sviták, který byl v té době již v emigraci.

V další části příspěvku se zaměříme na část uvedené studie věnovanou filmům z roku 1963 a dále na zmíněný článek „Filmový hrdina v mladé vlně československého filmu“, který představuje výsledky výzkumu filmů příslušníků nové vlny z let 1962-65. Jednalo se celkem o deset celovečerních debutů absolventů FAMU: Bloudění (Antonín Máša), Černý Petr (Miloš Forman), Démanty noci (Jan Němec), Intimní osvětlení (Ivan Passer), Každý den odvahy (Evald Schorm), Křik (Jaromil Jireš), O něčem jiném (Věra Chytilová), Postava k podpírání (Pavel Juráček), Nikdo se nebude smát (Hynek Bočan) a Sínko v síti (Štefan Uher).

Při srovnání s filmy z roku 1960 autoři narazili na výrazné odlišnosti v typu hrdiny, který se z dělnického hrdiny mění na hrdinu středostavovského, po morální stránce již koncipovaného nikoliv schematicky, ale „rozporně a většinou mnohoznačně.“ (Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966, str. 6) Jak ukázal výzkum, filmy nové vlny se zaměřovaly na zobrazení dobové společenské reality a rozuzlení filmů bylo většinou nejednoznačné a nejisté. Jejich hrdiny pak byli obyčejní (velmi mladí) lidé pohybující se v sociálním prostředí odpovídajícím životnímu stylu průměrného člověka.

Témata filmů variovala od lásky a erotiky přes problémy mládí (nejčastěji revolta), rodinné vztahy (nejčastěji generační konflikt) až k ideologickým otázkám (víra v humanitu a rozpor politického přesvědčení a žité skutečnosti). Všechna témata byla pojednána na individuální úrovni, takže dokumentovala zřejmý odklon od širších sociálních problémů. Ve filmu byl sice často vyjadřován vztah autora k ideálům spravedlnosti, ale postavy samotné se při svém jednání přímo nějakým konkrétním ideálem spravedlnosti neřídily a nejednaly aktivně ve prospěch jakýchkoliv politických idejí: „Ačkoliv postavy filmů nereprezentují avantgardní politické ideje, smysl filmu zdůrazňuje politickou

myšlenku základních humanistických práv člověka proti byrokratickým deformacím společenského zřízení" (Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966, str. 26). Autoři výzkumu dávají výše jmenovaná zjištění do souvislosti s reakcí mladých režisérů na typy filmů a hrdinů z 50. let. Nová vlna reaguje protestem proti vidění člověka jako souboru společenských vztahů a zdůrazňuje naopak individualitu každého jednotlivce.

Zajímavé srovnání nabízí výzkum, kterému se tento tým věnoval později, a jehož výstupem byla závěrečná zpráva „Obraz člověka v čs. kinematografii" (Benešová, Štábla, Sviták 1969). Ten totiž analyzuje všech 37 československých distribučních titulů z roku 1963 (pouze třemi filmy se tak překrývá s okruhem filmů sledovaných výzkumem „Filmový hrdina"). Autoři přitom došli k obdobným výsledkům ohledně situovanosti děje. Naprostá většina filmů (28) se odehrává v současnosti a ve městě, ovšem společenské prostředí je již různorodější (14 z 37 filmů je z dělnického prostředí oproti jednomu z 10 u nové vlny). V těchto filmech z jednoho roku se také častěji vyskytuje práce jako hlavní téma filmu. Většinu filmů z daného období je společná snaha o zevšednění hrdiny. Proměny vycházejí ze změn ve vztahu film-skutečnost, který již není díky uvolněné atmosféře předem dán. Individuální - nikoliv společenská - témata a subjektivní prožívání skutečnosti se ale objevují až ve filmech nové vlny, které se zaměřují na individuální životy a pocity jednotlivců (Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966, str. 13-15, 27- 30).

„V celistvosti české kinematografie je přínos 'mladé vlny' přímo epochální. Film jejich zásluhou dosáhl mnohem významnějšího postavení v naší kultuře než kdy předtím (...). Z hlediska diváka nastává změna v samé sociologické funkci filmu, neboť klade vyšší požadavky na jeho citlivost, vnímavost a jeho úsudek" (Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966, str. 379).

Výzkum ukázal, že i přes rozmanitost filmové produkce byl hlavním zájmem většiny tvůrců člověk v nové společenské situaci. Zásadní je vlastní zkušenost a vidění skutečnosti, osobní výpověď tvůrce. Ve filmu tak dochází v danou chvíli ke stejným procesům jako ve filozofii a společenských vědách, totiž k zájmu o podmínky samotné existence člověka a hledání pravdy o člověku. Navíc ve filmech nové vlny je zřetelný jistý posun „od poznání existencionálních problémů člověka až k společenským strukturám a postavení jednotlivce ve společnosti a k analýze společenských jevů"(Benešová, Pondělíček, Štábla, Sviták 1966, str. 364). Od zaměření na individualitu a vztahy jednotlivců v

debutech se v dalších filmech režiséři dostávají k širšímu vztahu člověka a společnosti (což je spojeno s rozšířením filmů o podobenství a alegorie). Autoři výzkumu považovali vliv nové vlny na společnost za stejně významný jako byl vliv literatury a dalších uměleckých kategorií a přisoudili jí výjimečné postavení v celé české kinematografii. Zcela poprávu, jak můžeme nyní, s odstupem více než čtyřiceti let, říci.

Literatura:

Benešová M., I. Pondělíček, Z. Štábla, I. Sviták 1966. „Filmový hrdina v mladé vlně československého filmu". Praha: Filmový ústav.

Benešová M., Z. Štábla, I. Sviták 1969. *Obraz člověka v čs. kinematografii z let 1922, 1932, 1942, 1952, 1963*. Praha: Filmový ústav.

Szczepanik Petr, Jaroslav Anděl (eds.). 2008. *Stále kinema. Antologie českého myšlení o filmu 1904-1950*. Praha: Národní filmový archiv.

[1] Text vychází z části druhé kapitoly diplomové práce autorky „Úděl umělce v neklidné době. Společenská kritika v umění - případ české nové vlny". Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2009.

Anna Kopecká

anna.kopecka@soc.cas.cz

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 9. 2010 » « Šéfredaktorka: Věra Patočková »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchell, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Jana Slezáková »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »